

РОЗДІЛ 1⁴

У пошуках медсестер

Весна, 1929 рік

Ніхто достеменно не знав, з чого все почалося, і хто запустив процес, проте навесні 1929 року з лікарні Сі В'ю зненацька й невідворотно почали звільнятися білі медсестри. Одна за одною, вони чіпляли халати на гвіздок і полишали будівлю⁵.

Причини різнилися. Багатьох із них виснажувала дорога з дому на Мангеттені до Стейтен-Айленду і декілька поспіль 12-годинних змін, дехто посилався на хронічну психічну й фізичну втому, спричинену роботою. Та передовсім вони тікали від новоспеченого гостя найбільшого муніципального санаторію Нью-Йорка, туберкульозу – Великої білої чуми, викрадача молодості, «Капітана загону смерті» – та його жертв: інфікованих, невиліковних, нужденних хворих на сухоти.

На поверхах, знемагаючи, лежали сотні пацієнтів на металевих ліжках, на їхніх тілах кишіли мільйони нахабних мікробів, що розїдали легені, нирки та язика, хребти, кістки та мізки. Цілими днями вони пітніли, стогнали й кричали, кашляли, задихалися й харкали кров'ю, а кожне нове покашлювання розпорскувало силу-силенну живих мікробів на нічні горщики й простирадла, столи, стільці й ручки дверей. Бактерії осідали на стінах, тумбочках, фіранках, їх заносило під ліжка

й у коридори, вони прокрадалися у кожна кімнату й закуток палати. Завше напоготові, бактерії кружляли, причаївшись у засідках і вичікували, щоби вразити когось, хто ще не встиг захворіти.

Достатньо лиш одного вдиху.

Упродовж років медсестри спостерігали за тим, як їхні колеги занедужують. Засвідчували, як попелилися їхні обличчя, очі палали від лихоманки, що лишень наростала, а шкіра випромінювала нудотний запах, притлумити який нездатні хоч би скільки відвідин душу. Дехто оклигував, бодай ненадовго, інші помирали в палатах, у яких раніше власноруч гарували, вигукуючи: «Боже правий» або «Ні, ні, ні», або й геть нічого не вигукуючи.

Натоді місто вирувало, метушилось і розросталось, тож біла працездатна жінка мала безліч опцій роботи, яка б її не вбила: продавчиною, касиркою, стенографісткою, секретаркою, бібліотекаркою або ж телефоністкою на комутаторі у новенькій штаб-квартирі Нью-Йоркської телефонної компанії у височезному хмарочосі у стилі ар-деко – повній протилежності темній розгонистій будівлі Сі В'ю. Минали тижні, й ігнорувати масовий відхід з госпіталю стало неможливим, невдовзі звістка дійшла до нового міського комісара охорони здоров'я, доктора Ширлі Вінна.

Ошатний джентльмен, відданий своїй справі, Вінн реорганізував міські інфекційні лікарні та зосередився на масштабній кампанії охорони здоров'я, спрямованій на подолання іншої хвороби – дифтерії – бактеріальної інфекції, яка щороку спричиняла тисячі дитячих смертей у Нью-Йорку.

Кількома місяцями раніше лікарі представили вакцину, але батьки не спішили вакцинувати своїх дітей, оскільки

попередні серії протидифтерійних препаратів були невдалими. Роздратований Вінн заходився продавати її «подібно до того, як продають жувальну гумку, другу сімейну автівку або ж цигарки». Брошури, що повідомляли про безпеку вакцини, раптово опинялися поруч із телефонними рахунками, на Таймс-сквер постали білборди й ілюстровані плакати, вулицями мандрували «здоров'ямобілі» – оновлені вантажівки для прибирання снігу, обладнані холодильними камерами для зберігання вакцини⁶, тим часом медсестри, які вільно володіли мовами, що домінували в тому чи іншому районі, заохочували батьків вакцинувати власних дітей.

Проте нестача персоналу в Сі В'ю означала для Вінна іншу кризу, яку вантажівки й вакцини розв'язати аж ніяк не могли. Туберкульоз лікуванню не підлягав.

Від початку 1900-х туберкульоз не давав спокою місту, знаходячи прихисток у тілах іммігрантів, які прибували з різних куточків Європи. Зазвичай ті, прихопивши полотняні лантухи й коробчаті валізи, цупко перемотані мотузками й ремінцями, старалися уникати лайнерів з гучними назвами на кшталт королівських поштових кораблів «Олімпік», «Адріатік» чи «Лузітанія». Дехто прямував до Брукліна, Квінса чи Нью-Джерсі, натомість багацько мандрівників безпосередньо з порту відправлялися до мангеттенського Нижнього Іст-Сайду, де знаходили нічліг у багатоквартирних будинках. У безладді вузеньких вуличок та провулків, де поряд із людьми вешталися свині, собаки та щури, розкинулися 80 тисяч п'ятиповерхових багатоквартирних будинків, що слугували прихистком для

понад двох мільйонів людей – натовді двох третин населення Нью-Йорка. Темні місцини у темні часи – це були такі собі острівці відчаю й нещастя, описані журналістом Джейкобом Різом як «споруди, що множили лихоманку»⁷.

Вузькі коридори, освітлені гасовими лампами, вели до крихітних квартирок площею до 30 квадратних метрів, де пліч-о-пліч мешкали цілі покоління, іноді по 10–12 осіб, з обмеженою кількістю свіжого повітря й відсутністю водогону. Упродовж дня безповітряні простори перетворювались на робочі місця для виконання низькооплачуваних робіт: пришивання гудзиків, лущення горіхів, скручування цигарок, підв'язування бйрок на одязі. Ввечері люди змивали з себе денну працю і йшли спати, тіснячись учотирьох-уп'ятьох у ліжку чи поміж стільцями або ж під столами. Дехто вхоплював ковдру і згортався калачиком у коридорі на хиткій сходовій клітці, де біснувалися миші й величезні таргани, здіймаючи куряву, послід і павутиння, поцятковане туберкульозними мікробами.

Міській владі не було діла до багатоквартирних блоків, де будинкам замість адрес давали назви – Морг, Відро, Чорнильниця – натомість їм симпатизували соціальні реформатори й прогресисти. Саме тут вони віднайшли простір для власної дії⁸. Юні затяті журналісти, силуючись зупинити поширення хвороби та привернути увагу громадськості, поринули в життя багатоквартирних будинків, вивчаючи стан справ та спілкуючись із мешканцями.

У «Легеневому провулку», кварталі з будинків, де понад чотири тисячі людей, переважно іммігрантів, жили поруч із собаками, котами, папугами та зморщеною старою мавпою, ласий до знахідок журналіст Ернест Пул нарахував понад чотири сотні немовлят, розкиданих у коридорах і дворах, на сходових

клітках і пожежних сходах⁹. Пул нарік місцину «осередком хвороби»¹⁰, місцем, непридатним для людського життя. Тут, зазначав він, люди задихалися й гинули у «бридкому повітрі, темряві й бруді», що підживлювали «бактерії Великої білої чуми [туберкульозу]»; останнім, писав Ернест, «велося геть незле»¹¹.

Свої відкриття Пул виклав у короткій книзі «Чума в її фортеці»^{*} – тоненькому виданні з історіями іммігрантів, які прибули з надією на краще життя, та натомість опинилися у кварталі, охопленому «чумою всіх чум». Робота привернула увагу преси та доктора Германа Бігза, головного лікаря нью-йоркського Департаменту охорони здоров'я.

Експерт з бактеріології та патології, Бігз уже запобіг поширенню холери та менінгіту в місті й тепер заповзвся подолати туберкульоз. Він вивчав хворобу під керівництвом доктора Роберта Коха – німецького сільського лікаря, який у 1882 році виявив, що причиною туберкульозу є збудник *Mycobacterium tuberculosis*, тож дослідник знав силу, хитрість і зловмисність недуги.

Йшлося про давнє зло, одне з найдавніших, що їх знав рід людський. Дехто припускав, що своїм корінням туберкульоз сягає у часи стародавніх египтян, тож його слід вважати «первістком матері усіх епідемій»¹². Відтоді хвороба поглинула десятки мільйонів тіл.

Та Бігза не обходило, що її породило і звідки вона прийшла. Його насамперед цікавили люди, які кашляли й вихаркували зелено-жовтий слиз із густки, подібні за формою до крихітних мотузок, що з кожним новим випорожненням у непоштивий спосіб ширили бактерії по всьому місту. Бігз гидував ними й хворобою, що вони носили, й запрявся викоренити й те, й інше.

* *The Plague in Its Stronghold* (англ.).

— Суспільство, — казав він, — має владу повністю знищити туберкульоз легень за одне покоління¹³.

Амбітне, заледве не абсурдне твердження про хворобу, від пазурів якої вмирала одна людина з семи. Утім Бігза, знаного залізною вдачею, це не спиняло.

Спершу він перекласифікував туберкульоз як інфекційне та «заразне захворювання, спричинене бактерією»¹⁴. Послугуючись новою термінологією, політизував хворобу й запровадив драконівські заходи, починаючи з Закону про реєстрацію — указу, який зобов'язував лікарів і медсестер повідомляти у столичне управління охорони здоров'я імена та адреси кожної людини, хворої на туберкульоз. Спалахнули протести: лікарі стверджували, що такі диктаторські норми позбавляють їх повноважень, а пацієнти скаржились на втручання в особисте життя. Бігз не переймався. Він продовжував збирати інформацію і переносив її на мапу міста, маркуючи чорною цяткою кожне заражене помешкання. Невдовзі сформувалася закономірність: у Нижньому Іст-Сайді та в Гарлемі, районах, які місто вважало осередками хвороб, чорні крапки усіяли заледве не кожну будівлю, тавруючи цілі поверхи. Бігзова графіка нових захворювань слугувала доказом того, як туберкульоз можна «підраховувати, відстежувати, оцінювати й боротися з ним»¹⁵. Завдяки даним з мап Бігз забезпечив фінансування міста та переконав чиновників, що соціальний контроль — передусім бідноти — цілком можливий. Відтак вийшов на публіку й розгорнув радикальну кампанію, оголосивши «війну туберкульозу». Так було дано старт новому наративу про хворобу, що укоріниться на десятиліття й виправдовуватиме використання мікроба як елемента соціальної та расової ворожнечі.

Бігз започаткував власну «війну», порекомендувавши госпіталям огородити цілі палати для хворих на туберкульоз, а місту — запровадити безоплатні лікарні, віддані на лікування хвороби. В експлуатацію ввели школи просто неба, у парках і вздовж ріки звели наметові поселення, баржі перетворили на денні табори для хворих на туберкульоз дітей. Чоловікам наказали зголити бороди й вуса — страхітлива постанова для тих, хто сприймав їх як ознаку влади або величі. Бігза заледве хвилювали суспільні звичаї. Жмутки волосся на обличчі той уважав чільним місцем скупчення бактерій — цю науково не обґрунтовану гіпотезу згодом спростували. Так чи інак, у барбершопи вишукувалися черги, а бороди й вуса полетіли додолу.

На трамваях і рекламних бордах постали зухвалі плакати, меседжі на яких цілком підпадали під Бігзову риторику війни: «Битва з туберкульозом», «Хрестовий похід», «Ворог». Виставки, радіопередачі, оповідання, масові розсилки та брошури із заголовками «Війна проти сухот та туберкульозу», що друкувалися тисячами й розповсюджувалися у багатоквартирних будинках, бібліотеках, офісах страхових компаній і на вокзалах. Відбувалися публічні покази п'єс, написаних спеціально до «Тижня боротьби з туберкульозом», а адвокат на ім'я Е. Дж. Шніман убрався в костюм клоуна та назвав себе Жуй-жуем, «клоуном охорони здоров'я» Нью-Йорка. У фракку, штанях у горошок і завеликих мештах, Жуй-жуй разом з Крімо, своїм вірним другом хелсі-собакою, співали частівки про купання, пиття молока та важливість прочинених вікон для дітей, які жили у нетрищах¹⁶.

А проте, цятки на Бігзовій карті продовжували множитися, викликаючи в того обурення.

У 1903 році він зустрівся з місцевою владою й пояснив, що задля перемоги у «війні» хворих — тих, кого Бігз іменував